

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תש"י

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

תיקוני לשון

שמות מקומות

רבים מדוברי העברית שוגים בהגיית שמות גיאוגרפיים ארץ־ישראליים, של ערים ומושבות, שכונות ורחובות, ועוד. חלק משיבושים אלה, המקרא טופח על פניהם, ואחרים הם שיבושים שבדקדוק.

נפתח בשמות מקומות גדולים:

בהשפעת ההגייה בכמה לשונות לועזיות קוראים רבים לעיר הנמל הגדולה שלנו חִיפָה, בפתח, ומטעימים את השם מלעיל, והנכון הוא חִיפָה, בצירה, היו"ד נחה ללא שווא וההטעמה מלרע.

העיר חִיפָה מוקפת יישובים אחדים עירוניים למחצה: קרית חיים, קרית ביאליק, קרית מוצקין. מספר רבים של קרְיָה הוא קְרִיּוֹת, הקו"ף בשווא, הרי"ש בחיריק והיו"ד דגושה. הצורה קְרִיּוֹת נמצאת גם בתנ"ך כשם פרטי של שני מקומות בארצנו, האחד ביהודה (יהושע טו כה) והשני בעבר־הירדן (ירמיה מח כד). ומתולדות תקופת הבית השני ידוע שמו של יהודה איש קְרִיּוֹת, תלמידו של ישו הנוצרי, התלמיד שהסגיר את רבו בידי שופטיו. וצורה זו, קְרִיּוֹת, נכונה יותר מן הצורה הרווחת בדיבור: קְרִיּוֹת, ומן השיבוש המוחלט קְרִיּוֹת.

אם כן, לא: חִיפָה והקְרִיּוֹת ולא הקְרִיּוֹת.

אלא: חִיפָה והקְרִיּוֹת.

בהשפעת השם יִשְׂרָאֵל השגור בפינו נשתבש בפי רבים

שם העיר והעמק יִזְרְעֶאל, והם הוגים בַּגָּאֹת הַרְיִישׁ בַּקֶּמֶץ.
ויש לזכור ולהיזהר: יִשְׂרָאֵל — הַרְיִישׁ בַּקֶּמֶץ, ואילו יִזְרְעֶאל —
הַרְיִישׁ בַּשּׁוּא.

בהשפעת ההגייה היוונית השגורה בפי הנוצרים רוב
לשונות העולם נשתרש בדיבורנו השם נֶצֶרֶת או נֶצְרֶת לְעִיר
הידועה בגליל התחתון. אולם השם הנכון הוא נֶצֶרֶת, כפי
שמסומן במפות מדויקות ובספרי לימוד טובים לגיאוגרפיה.
הדעות חלוקות, אם הקמץ הוא קמץ גדול כמו בשמות המקומות
צָרְפַּת, דְּבָרֶת, או קמץ קטן כמו בשמות: יִטְבָּתָה, יְדִפְתָּה. אולם
התואר „נוֹצְרִי“ הקשור בשם עיר זו, נראה שהוא מחייב
להגות כאן קמץ קטן, נֶצְרֶת.

העיר שבנחלת שבט בנימין, היושבת על דרך ירושלים —
תל-אביב והנקראת בפינו בטעות לוד, היא עיר הנכִיָּית,
הנוכרת במקרא (עזרא ב לג, נחמיה ז לו, יא לה, דהייא ח
יב) והגייתה הנכונה היא לֹד, בחולם. לוד בשורוק הוא שם
למדינה ולעם שמחוץ לגבולות ארצנו (בראשית י' כ"ב — אומה
שְׁמִית; שם י' י"ג — אומה אפריקנית), ואסור לערבב שמות
מקומות שונים. התבוננו נא במפות שונות של ארץ-ישראל
ותיווכחו אף שם: לֹד ולא לוד. תושבי לֹד הם לָדִים או
לָדִים בדלִית דגושה, בניגוד לבני לוד, שהם לוֹדִים, בדלִית
רפה.

והנה, שמות יישובים יותר קטנים, מושבות וכפרים:
הנה המושבה הַרְ-טוֹב שבהרי יהודה נשתבשה בפינו
בהשפעה ערבית מִהַרְ-טוֹב לַהַרְ-טוֹב.
והנה שם עברי למקום בארץ-ישראל, שקיבלנו אותו

מאת הלועזים בהגייה לועזית: סְרוֹנָה, והנכון הוא: שְׁרוֹנָה, בשי"ן ימנית, וההטעמה מ ל ר ע. והרי שם מושבה הכולל בתוכו שם פרטי של איש, והואיל ושם האיש משובש בפינו, הרינו משבשים גם את שם המושבה: בְּאֶר טוֹבָיָה, במקום שמה הנכון באר טוֹבָיָה. הטי"ת בחולם והבי"ת בחיריק, והטעם, כמובן, בהברה האחרונה. השם טוֹבָיָה הריהו נמצא בתנ"ך בניקודו המפורש (זכריה ו י, עזרא ב ס, ועוד).

כמו השמות הפרטיים של בני אדם, כך גם השמות הגיאוגרפיים אף הם כפופים לכללי ההטעמה הדקדוקית, ולכן תִּפְּהָ, ראש-פָּנָה, יָפוֹ, עֲכוֹ ורבים כגון אלו — כולם מוטעמים מ ל ר ע.

בניגוד לשמות אלו ולרבים כמותם נציין כאן את השם „נֶס־צִיּוֹנָה“, שהטעמתו הנכונה היא מ ל ע י ל, בהברה של פני האחרונה, שהרי ה־א שבסוף המלה „ציונה“ היא ה־א הכיוון כמו במלים: ירושלימה, בבלה, שכמה, חברונה, והשם מיוסד על הפסוק: שאו נס ציונה (ירמיה ד ו), כלומר: אל ציון.

ועוד שם, שכדאי לציין כאן שהטעמתו מ ל ע י ל, זהו השם שאנו שומעים בזמן האחרון: „תִּלְ-אֲבִיב רַבְתִּי“, או, להבדיל: תכנית „סוריה רבתי“. „רַבְתִּי“ זה תואר ממין נקבה מן „רַב“, כלומר גדול, ובלשון פשוטה יותר היה אפשר לומר „תִּלְ-אֲבִיב רבה“, או „תִּלְ-אֲבִיב הגדולה“. ההברה האחרונה במלה „רבתי“ היא סיום פיוטי, המצוי בשירה התנכית: שְׁרָתִי, רַבְתִּי, בְּתוֹכְכִי, עֲלִיכִי, במקום: שְׁרָה, רַבָּה, בְּתוֹכָךְ, עֲלֶיךָ, וכידוע אין ההטעמה

באה בהברה נוספת מעין זו. לפיכך אף כאן ההטעמה
מלעיל, בהברה שלפני האחרונה.

ועוד כמה שיבושים בשמות שכונות ורחובות:

רבים אומרים „נְה שֶׁאֲנִי“, במקום שהנכון הוא „נְהָה שֶׁאֲנִי“, שהרי אין כאן סמיכות, אלא שם עצם בנפרד, נְהָה, עם התואר שֶׁאֲנִי. זה לא „נְהָה של השֶׁאֲנִי“, אלא נווה שהוא שֶׁאֲנִי ושלֹו. השגיאה נשתרשה בהשפעת השמות נְהָה-צֶדֶק, נְהָה-שְׁלֹום, שבהם המלה נְהָה באה בסמיכות נְהָה: נְהָה-צֶדֶק, נְהָה של צֶדֶק, נְהָה שְׁלֹום, נְהָה של שְׁלֹום.

והרי בישיעהו פרק ל"ב נקראת ירושלים בפירוש:
נְהָה שֶׁאֲנִי; וכך היא נקראת גם באחד מפיוטי ההושענות
לחג הסוכות, בניקוד הנכון: נְהָה שֶׁאֲנִי.

אחת משכונות ירושלים שמה מְקוֹר בְּרוּךְ. גם זה שם
עצם עם תואר, וכל השם שֶׁאֲנִי מְקוֹר בְּרוּךְ מְקוֹר בְּרוּךְ. גם זה שם
שלמה: יהי מְקוֹר בְּרוּךְ (משלי ה יח). אולם גם כאן רבים
הוגים בשיבוש: מְקוֹר-בְּרוּךְ, מ"ם בשווא כבסמיכות; ואף
שגיאה זו מקורה בהשפעת שמה של שכונה אחרת: מְקוֹר
חיים, שבו „מְקוֹר“ הוא נסמך אל הסומך „חיים“.

נזכור אפוא:

נְהָה צֶדֶק, נְהָה שְׁלֹום, מְקוֹר חיים.

אבל: נְהָה שֶׁאֲנִי וּמְקוֹר בְּרוּךְ.

והנה, שמות רחובות אחדים:

שְׁדֵרוֹת רוטשילד בתל-אביב ושְׁדֵרוֹת בן-מימון בירושלים.

שְׁדֵרוֹת בסי"ן שמאלית ולא בסי"ן ימנית.

רחוב הַמְּנָאִים, ולא רחוב הַתְּנָאִים; תי"ו בפתח ונו"ן

דגושה, כדין מספר רבים מן תנא (ולא מן תנאי).
רחוב האמוראים, האלף בקמץ גדול, ולא אמוראים
בחטף סגול, שהרי זה מספר רבים מן אמורא, ואין לו כל
עניין עם האמורי והכנעני.

רחוב "חפץ חיים" (ולא "חפץ חיים"), כמו שכתוב
במפורש בפסוק (תהלים לד יג). הרחוב נקרא על שמו של
ר' ישראל-מאיר הכהן, מחבר הספר הנודע "חפץ חיים" על
שמירת הלשון מרכילות ומדברים בטלים. נשמרנה נא גם
אנו משיבושים.

יוונית משובשת — לשם מה ?

הלשון העברית קלטת בתקופת המשנה והתלמוד מלים
יווניות רבות לתוכה, ומלים אלה, בהיבלען בתוך משפט עברי,
זכו ליצור ביטויים ומליצות, שרבים משתמשים בהן לשם
קישוט סגנון דיבורם וכתבתם.

שימוש זה במלה יוונית, שנקלטה יפה לתוך אוצר
לשוננו, ודאי שאין להתנגד לו. אולם בתנאי, שהכותב או
המדבר, יודע את משמעותה של המלה שבה הוא משתמש.
אין זאת אומרת, שהכול חייבים להיות בקיאים במקורות, או
לעין במילונים יוניים, אבל חייב המשתמש במליצה או במלה
בלתי רגילה לדעת לפחות מה שנאמר עליה בכל מילון עברי
שימושי כגון במילונו של גור ז"ל או של אבן-שושן, ואם לאו—
מוטב שידבר בעברית פשוטה ללא קישוטים יוניים שאינם
הכרחיים כי "יש עושר שמור לבעליו לרעתו"—אמר קוהלת.

הרי דוגמה: המלה היוונית *στολή*, שבעברית התלמודית קיבלה את הצורה „איֶצְטָלָא“, ופירושה: גלימה, שמלה. אולם כבר במקורות קדומים אנו מוצאים את המליצה: ראוי לאיצטלא זו, כלומר: ראוי לבגד זה, במשמעות: ראוי ללבוש בגד מכובד זה, ראוי לכבוד זה, למשרה מכובדת זו, שבגד זה הולם אותה. ואם אנו אומרים, שפלוני לובש איצטלא של שר, של שופט, של חכם, כוונתנו: הוא שר, שופט, חכם, או: מתראה כשר, כשופט, כחכם.

והנה באחד העיתונים אנו קוראים, כשמדובר שם על נשיא המדינה: „האדם בעל האיצטלא הגבוהה ביותר אצלנו“. ודאי, כוונת הכותב: „בעל התפקיד הגבוה ביותר“, ושכח הכותב, או שלא ידע, ש„איצטלא“ אינה משרה אלא בגד. אם רצוננו לבטא את התפקיד הרם דווקא על ידי סמל זה שבבגד, באיצטלא, עלינו לומר: „האיצטלא הנאה ביותר“, „היפה ביותר“, „ההדורה“, „המכובדת“. אולם לא: הגבוהה. „איצטלא גבוהה“, נראה כאילו היא מכוונת לשמלה ארוכה. נפוליון קיסר צרפת, שקצר־קומה היה, איצטלתו ודאי שלא הייתה גבוהה, ארוכה, אך אין ספק שהיתה הדורה, מכובדת.

דוגמה שנייה: המלה טֶמְיוֹן.

עיתונאי אחד כותב: „אם תסכים מדינתנו להצעה זו— הרי זה טֶמְיוֹן“. כוונתו ודאי הייתה לומר, שזה אבדן וכיליון. וכאן נכשל הכותב בהשתמשו במלה שהוראתה אינה ידועה לו, במקום שיכול היה להשתמש במלה פשוטה: כיליון, אבדן, אסון, וכדומה.

טֶמְיוֹן, ביוונית *ταμειον*, הוא האוצר, אוצר המדינה.

אבותינו, שסבלו בימי השעבוד לקיסרות רומי מנטל מסים כבד ומהחרמות נכסים, רגילים היו לומר על רכוש שהוחרם או שנלקח במס: „הממון יצא לטמיון“, או „ירד לטמיון“, או: „פלוני הרשע הכניס את ממונם של ישראל לטמיון“. כלומר: הממון נלקח מישראל והוכנס לאוצרה של הקיסרות. ומכאן קיבלה המליצה „ירד לטמיון“ את המשמעות: יצא מרשותי. הפסדתי אותו. אולם „טמיון“ כשלעצמו איננו בשום פנים הפסד, אבדן וכיליון, כשם ש„עזאזל“ או „כל הרוחות“ אין פירושם אבדן ומוות, אף על פי, שאנו רגילים לשלח את ידידנו „לעזאזל“ או „לכל הרוחות“.

והרי שתי דוגמות יפות של השימוש הנכון במלה „טמיון“, שתיהן מהוך „טיל אולנשפיגל“ בתרגומו של אברהם שלונסקי:

„נכסיהם של הרוגי מלכות יורדים לטמיונו של הקיסר, כמי גשמים לתעלות השופכין“.

„לטמיונו של הקיסר“— כלומר: לאוצרו של הקיסר.

„כל אדם שמכר או קנה דבר מן הדברים נתחייב לשלם למלך מעשר מכסף הממכר. והליצנים שבדור אמרו, שסחורה הנמכרת עשר פעמים בשבוע יורדת כולה לטמיון“
„יורדת לטמיון“ — כלומר כל שווייה נכנס לקופת המלך.